

DIRECTRIU/DIRECTIVA: APROXIMACIÓ A UN TERME JURÍDIC CONFLICTIU

Ferran ARMENGOL I FERRER

Escola d'Administració Pública de Catalunya. Professor associat
de dret internacional públic i relacions internacionals
de la Universitat Pompeu Fabra

The abstract can be found at the end of the article.
Resumen al final del artículo.

1. MANLLEUS I CALCS EN LA TRADUCCIÓ DE LA TERMINOLOGIA DE LES ORGANITZACIONS INTERNACIONALS: EL CAS ESPECÍFIC DELS TERMES DEL DRET COMUNITARI EUROPEU

El dret internacional és, per les seves característiques, particularment susceptible d'admetre manlleus i calcs d'altres llengües, és a dir, nous conceptes amb nous termes que adquireixen carta de naturalesa abans que la pròpia llengua reaccioni per crear un neologisme adequat.¹ Aquests manlleus i calcs acostumen a reflectir les relacions de poder entre els diferents idiomes, de manera que, mentre unes llengües —com el francès o l'anglès— subministren normalment els termes que són objecte del manlleu o del calc, unes altres es mantenen en una posició passiva i van incorporant aquests nous termes. En aquest darrer cas es troben tant la llengua castellana com la catalana, la primera per raons històriques prou conegudes² i la segona pel seu migrat reconeixement a nivell internacional.

Aquest fenomen és particularment important quan es tracta de la terminologia emanada de les organitzacions internacionals. En aquests casos, l'ús de manlleus i calcs es fomenta, en ocasions, directament des dels mateixos documents —resolucions, publicacions— que emeten aquestes organitzacions en llengües diferents de les que tenen com a oficials. Un exem-

1. M. XIRINACHS, «Terminologia jurídica», a GRETTEL, *La redacció de les lleis*, Barcelona, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1995, pàg. 66-67.

2. Només cal recordar que l'Estat espanyol va estar marginat en aquell moment de la creació d'organitzacions com l'ONU, l'OTAN, el Consell d'Europa o les Comunitats Europees.

ple prou clar es pot trobar en el «glossari»³ publicat pel Banc Mundial, en el qual consten els termes de caràcter financer utilitzats per aquesta institució. El glossari consta de dos volums, el primer amb la traducció anglès-francès i el segon, amb la traducció anglès-espanyol. La versió castellana —per posar un exemple— és una mera traducció de la versió anglesa —especialment— per la qual cosa el recurs al calc és freqüent i les peculiaritats pròpies del llenguatge jurídic o, fins i tot, del llenguatge corrent en castellà no són tingudes en compte.⁴ Naturalment, aquest reconeixement «oficial» acaba implicant una legitimació de l'ús del calc, de manera que aquest ús es normalitza tant en els ambients estrictament jurídics com en els medis polítics, periodístics o qualsevol altre que hi pugui tenir relació.⁵

Aquest fenomen i les seves conseqüències s'han reproduït a gran escala en el cas de les comunitats europees.⁶ En els gairebé cinquanta anys del procés d'integració europea, s'ha produït una quantitat ingent de termes jurídics específics, sorgits de la necessitat de donar resposta als objectius innovadors que es fixava aquest procés. Aquests termes van ser manllevats fonamentalment de la llengua francesa,⁷ la qual cosa es pot explicar per la forta incidència del sistema de *droit administratif* francès en la configuració de l'aparell jurídic comunitari.

L'opció de les comunitats europees per un règim de cooficialitat lingüística va implicar la necessitat de donar una traducció oficial de tots

3. *The World Bank Glossary/Glossaire de la Banque Mondiale*, volum I, *English-French/French-English, Anglais-Français/Français-Anglais*; volum II, *English-Spanish/Spanish-English, Inglés-Español/Español-Inglés*, 3a ed., Washington, The World Bank, 1991.

4. Per exemple, es recull el terme *condicionalidad* com a equivalent de l'anglès *conditionality* i del francès *conditionnalité*, per referir-se al conjunt de condicions de caràcter polític (democràcia pluralista, respecte als drets humans) i econòmic (economia de mercat) a les quals se subjecta l'ajuda al desenvolupament dels països occidentals.

5. En aquest sentit, i seguint amb l'exemple de la *condicionalidad*, es pot citar el comentari d'I. FORCADA BARONA, autor d'una monografia sobre aquest tema (*El condicionamiento político y económico de la Ayuda Oficial al Desarrollo*, València, Tirant lo Blanch, 1996, nota 19, pàg. 33), «la mayoría de los autores y de los documentos se refieren a esta práctica como "condicionalidad" política o democrática de la ayuda, traduciendo literalmente del término inglés conditionality. En castellano, sin embargo, parece más correcto el uso del término "condicionamiento"».

6. Malgrat que en el Tractat de Maastricht es va declarar que «es constitueix una Unió Europea», el cert és que la personalitat jurídica —i el poder normatiu— resideixen en cadascuna de les comunitats originàries —CECA, CE, Euratom—, raó per la qual eludim l'ús de l'expressió «Unió Europea».

7. D. ORDÓÑEZ SOLÍS, «Cuestiones lingüísticas y normativas del derecho comunitario europeo», *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, núm. 4, juliol/desembre de 1998, pàg. 598.

aquests termes a les llengües dels estats membres, tant els originaris com els que s'hi anaven adherint, tasca gens senzilla quan es tracta de traduir termes com *accises*, *prélèvements*, *mise en oeuvre* o *taux*.⁸ Òbviament, aquests problemes es van reproduir amb ocasió de l'adhesió del Regne d'Espanya, que va comportar la necessitat de disposar d'una versió oficial espanyola dels tractats, i hi caldria afegir les de les llengües que gaudeixen de l'estatus d'oficialitat en determinades comunitats autònomes, com és el cas del català a Catalunya. Generalment, i tal com van afirmar les supervidores de la primera traducció oficial catalana, aquests problemes es van resoldre a partir de tres criteris: la propietat de la llengua, l'obertura al neologisme moderat i la renúncia a una dependència excessiva de les altres versions preexistents, especialment de la castellana, tot i reconèixer que d'aquesta última versió se n'han extret fórmules afortunades.⁹

2. UN TERME CONFLICTIU: *DIRECTRIU/DIRECTIVA*

Normalment, els criteris que s'han emprat en la traducció dels termes comunitaris s'han admès sense gaire discussió, de manera que han entrat pacíficament en la nostra llengua termes com *transposició*, *comitologia*, *bagatge comunitari* o *drets d'accisa*. En canvi, hi ha un terme la traducció del qual, si bé és utilitzada de forma corrent pels operadors jurídics— tant a nivell doctrinal com judicial o legislatiu— és encara qüestionat des del punt de vista lingüístic, fins al punt de ser ignorat per part dels diccionaris normatius. Es tracta del castellà/català *directiva*, traducció del francès *directive* o de l'italià *direttiva*. A la utilització d'aquest terme s'objecta que la traducció correcta del terme francès *directive* és *directriu* (*directriz*, en castellà), la qual cosa faria del tot punt innecessària la creació d'aquest neologisme. L'oposició entre els partidaris de *directriu* i *directiva* va començar ja molt abans de l'adhesió d'Espanya a les comunitats europees i s'ha mantingut fins a l'actualitat sense albirar-se'n una solució. Ben al contrari, s'ha arribat a un autèntic atzucac, ja que mentre les publicacions jurídiques utilitzen regularment el terme *directiva*, els diccionaris normatius ignoren aquest terme i recullen només *directriz/directriu* com a traducció oficial del terme comunitari.

8. Cfr. A. BORRÀS i B. VILÀ, «Observacions a l'edició catalana dels tractats», *Tractats constitutius de les comunitats europees*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, pàg. 7-8.

9. *Id.*, pàg. 8.

La traducció oficial espanyola —seguida per la catalana— va plantejar una solució a aquesta dicotomia entre *directiva* i *directriu*. En aquesta versió, el terme *directiva* es reserva a les normes a les quals fan esment l'article 189.2 (actual 249.2) del Tractat de la Comunitat Europea i els articles 161 i 162 del Tractat Euratom.¹⁰ En canvi, es va traduir per *directriz/directriu* altres preceptes dels tractats comunitaris en els quals la paraula *directive* s'utilitzava en un altre sentit, com l'article 53 del Tractat Euratom.¹¹ És a dir, les traduccions catalana i castellana dels tractats comunitaris atribueixen el terme *directiva* específicament a les normes de l'article 249.2 del Tractat de la Comunitat Europea i equivalents del Tractat Euratom, mentre que reserva *directriu* per a aquells casos que es poden considerar com a indicacions, instruccions o similars (seria, aproximadament, l'anglès *guidelines*). Aquesta dualitat, que no ha estat admesa fora dels àmbits jurídics, ha estat recollida, tanmateix, per totes les traduccions de textos comunitaris, tant de dret originari com de dret derivat i plenament admesa dins dels àmbits professionals relacionats amb el dret.

El que aquí es proposa és fer una reflexió sobre la singular implantació de la paraula *directiva* —que de ser un calc introduït amb un cert descuit ha passat a assolir un significat propi— i avaluar les conseqüències de la dualitat de termes que reconeixen les versions catalana i castellana dels textos dels tractats. En conseqüència, analitzarem en primer lloc de quina manera el terme *directiva* es va introduir en les llengües castellana i catalana, i després entrarem en l'anàlisi dels pros i els contres de l'ús de *directriu*, de *directiva* i de la fórmula mixta establerta per les versions castellana i catalana dels tractats comunitaris.

3. EL SORPRENENT ÈXIT D'UN CALC SOBRE UNA TRADUCCIÓ ORTODOXA: LA IMPLANTACIÓ DEL TERME *DIRECTIVA* EN ELS MEDIS JURÍDICS ESPANYOLS

La implantació del terme *directiva* és una història certament curiosa, la conclusió de la qual és que un calc d'un terme jurídic sorgit en una llengua estrangera acaba per imposar-se sobre el que seria la traducció ortodoxa d'aquest mateix terme. Els factors que han fet que així sigui han es-

10. «Per a l'acompliment de llur missió, el Parlament Europeu i el Consell conjuntament, el Consell i la Comissió adoptaran reglaments i *directives* [...]. [...] la *directiva* obliga tot estat destinatari quant al resultat a atènyer, tot deixant a les instàncies nacionals la forma i els mitjans.»

11. «L'Agència es posa sota el control de la Comissió, que li *dóna directrius* [...].»

tat diversos i s'aniran veient a continuació. Això no exclou, però, preguntar-se com i quan es va començar a utilitzar el terme *directiva*. Per raons òbvies, aquesta pregunta s'ha de fer en primer terme en relació amb la llengua castellana, deixant per a més endavant la qüestió particular de la llengua catalana.

En aquest sentit, cal tenir present que les primeres versions en castellà, tant de monografies sobre la integració europea¹² com dels mateixos textos comunitaris,¹³ utilitzaven el mot *directriz* per traduir el francès *directive*. En canvi, la versió espanyola del *Boletín de la Comunidad Económica Europea*, la publicació del qual va començar a partir del gener de 1958, es va caracteritzar des d'un primer moment per l'ús sistemàtic del calc *directiva*. El que és més curiós, tanmateix, és que, en els números publicats entre els mesos de febrer i octubre de 1962, l'esmentada revista va abandonar *directiva* per *directriz*, per tornar després a *directiva*, tot plegat sense donar cap mena d'explicació als lectors. Seria interessant, sens dubte, conèixer la història que s'amaga darrere d'aquests canvis.

Però no és fins als anys setanta que comença la consolidació de l'ús del terme *directiva* en els medis jurídics especialitzats de parla castellana. És molt significatiu que la *Revista de Instituciones Europeas*, primera revista espanyola dedicada monogràficament al dret comunitari, publicada a partir de 1974, utilitzi regularment *directiva* des dels seus primers números. A partir d'aquí, el terme *directiva* va guanyant adeptes i s'infiltra tant a través de manuals universitaris¹⁴ com del nombre creixent de monografies sobre

12. En aquest sentit, vegeu L. CARTOU, *El Mercado Común y el derecho público* (traducció espanyola d'Amando Lázaro Ros), Madrid, Aguilar, 1959, pàg. 113; J. F. Deniau, *El Mercado común*, (traducció i apèndix de J. Vicens Carrió), Barcelona, Francisco Casanovas ed., 1959, pàg. 82, i *5 años de Mercado Común*, Barcelona, Eds. de Economía Internacional, 1962, pàg. 6. En canvi, s'utilitza *directiva* a l'article d'A. MARÍN LÓPEZ, «La Comunidad Europea de la Energía Atómica (Euratom)», *Revista Española de Derecho Internacional*, 1959, pàg. 452.

13. Així, la traducció castellana del Tractat constitutiu de la Comunitat Econòmica Europea, publicada com a apèndix de l'obra *El Tratado de la Comunidad Económica Europea (Mercado Común Europeo)*, Barcelona, Cámara Oficial de Industria, 1957. És important destacar que aquesta traducció es va publicar el mes d'octubre de 1957, gairebé tres mesos abans que el Tractat CEE entrés en vigor, la qual cosa posa de manifest l'interès que despertava el fenomen de la integració comunitària malgrat la marginació inicial de l'Estat espanyol.

14. En aquest sentit, M. Díez DE VELASCO, *Instituciones de derecho internacional público*, vol. II, 2a ed., Madrid, Tecnos, 1975, pàg. 323. El mateix criteri s'ha mantingut a les edicions posteriors d'aquesta obra. Així mateix es va utilitzar la paraula *directiva* a partir de la primera edició espanyola de l'obra de Guy Isaac, *Manual de derecho comunitario general*, Barcelona, Ariel, 1985 (traducció de Juana Bignozzi i Jordi Marfà), pàg. 137 i 189, entre d'altres.

temes comunitaris que s'anaven publicant els anys immediatament anteriors a l'adhesió espanyola.¹⁵ Aquest ús creixent de *directiva* va desfermar, tanmateix, una bona allau de protestes.

Tal com s'ha exposat, la versió oficial castellana dels tractats comunitaris va optar per una solució mixta que consistia a reservar *directiva* per a les normes de l'article 189.2 del Tractat CEE (i les seves equivalents dels tractats CECA i Euratom) i utilitzar el terme *directrix* per a tots els altres casos. Val a dir que el treball de traducció dels tractats comunitaris es va dur a terme de forma molt curiosa, tant per part del Govern espanyol com de la Comissió Europea, i de forma paral·lela a les negociacions per a l'accés d'Espanya a les comunitats. La cura seguida en la traducció i la solució salomònica emprada —tot i que enginyosa i ben meditada— no van servir per apaivagar els ànims, tant és així que encara avui dia el diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola de la llengua¹⁶ s'obstina a ignorar aquesta accepció del terme *directiva*, accepció que, tanmateix, és emprada regularment pels operadors jurídics.

4. LA POLÈMICA SOBRE EL TERME *DIRECTRIU/DIRECTIVA* EN LA LLENGUA CATALANA: LA REACCIÓ DE LA COMISSIÓ ASSESSORA DE LLENGUATGE ADMINISTRATIU DAVANT LA PRIMERA VERSIÓ CATALANA DELS TRACTATS

La publicació en llengua catalana dels tractats comunitaris, així com de monografies i articles sobre dret comunitari, no assoleix una certa importància fins als anys immediatament anteriors a l'adhesió del Regne d'Espanya, la qual cosa s'explica tant pel fet mateix de l'adhesió com per l'evolució de l'estatus mateix de la llengua catalana entre els anys 50-60 i la dècada de 1980, qüestió aquesta en la qual no cal insistir. Aquests primers textos en català sobre dret comunitari van incorporar directament de la llengua castellana el mot *directiva*.¹⁷ A nivell legislatiu, l'ús de *directiva* es va veure corroborat per

15. Com a exemples es poden citar l'obra de Richard PLENDER i José PÉREZ SANTOS, *Introducción al derecho comunitario europeo*, Madrid, Civitas, 1984 (pàg. 192 i traducció annexa del Tractat CEE); l'obra col·lectiva *Jurisprudencia del Tribunal de Justicia de las Comunidades Europeas* (pròleg de M. Díez de Velasco), Madrid, CEC/Secretaría de Estado para las Comunidades Europeas, 1984, i les ponències presentades a l'obra col·lectiva *La integración de España en las comunidades europeas y las competencias de las comunidades autónomas*, Barcelona, Patronat Català Pro Europa, 1985.

16. Vegeu, en aquest sentit, l'entrada *directrix* al *Diccionario de la lengua española*, RAE, 21a ed., Madrid, 1992.

17. Així, per exemple, PATRONAT CATALÀ PRO EUROPA, *La Comunitat Europea i el seu ordre jurídic*, Barcelona, Tibidabo Edicions, 1986, pàg. 22 i 26; Enric GUARDIOLA i Dolores

la Llei 4/1986, de 4 de març, de delegació en el Govern per a l'adequació de les lleis de Catalunya al dret de les comunitats europees.¹⁸

Finalment, el mes d'abril de 1986 es publicava la primera traducció oficial al català dels tractats comunitaris, que mantenia el mateix criteri que s'havia mantingut en la versió castellana, és a dir, reservar el terme *directiva* per a les normes de l'article 189.2 del Tractat CEE i 161 del Tractat Euratom¹⁹ i mantenir *directriu* en tots els altres casos.

Davant d'aquesta situació, la Comissió Assessora de Llenguatge Administratiu (en endavant, CALA) es va pronunciar en relació amb la dicotomia *directriu/directiva*, i ho va fer clarament a favor de *directriu*.²⁰ El pronunciament de la CALA es basava en un informe de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya, que s'inclinava a favor de *directriu*, tot i que no considerava *greument desencertat* <*sic*> l'ús de *directiva*, perquè es tracta d'un mot que apareix ja en textos legals catalans, per l'existència en català de paraules de formació semblant (com *prerrogativa*) i perquè el mot *directriu* no disposa d'una extensa documentació històrica. L'acord definitiu de la CALA, però, va anar més lluny de la proposta de l'Escola: d'una banda, va aprovar el terme *directriu* com a «Norma jurídica, dictada pel Consell de Ministres de la CEE, de caràcter obligatori, que especifica els objectius que els estats membres de la CEE han de traduir en normes internes». De l'altra, es deixava exclosa, de manera definitiva i terminant, la possibilitat d'admetre en cap supòsit el terme *directiva*: «[...] Tot i que a la versió catalana dels tractats de Roma, *Tractats constitutius de les Comunitats Europees*, s'utilitzi el terme *directiva* per designar una determinada mena de normes de la CEE, la Comissió Assessora considera que el que cal fer és ampliar, d'acord amb la definició que figura més amunt [la reproduïda] el significat de *directriu*, que genèricament ja significa 'línia o norma que serveix de guiatge...'. Per tant, cal evitar l'ús de *directiva* amb

COLOMER, *El comerç exterior espanyol i la integració a la CEE. Sector industrial*, Barcelona, Patronat Català Pro Europa, 1987, pàg. 43.

18. DOGC núm. 666, pàg. 908. Cal observar, en especial, l'article 2 («Els principis i els criteris als quals ha de cenyir-se el Consell Executiu... són les *directives* comunitàries») i l'annex II («Llista de *directives* i altres normes de dret comunitari»).

19. La traducció de l'article 161 del Tractat Euratom presenta un curiós lapsus, ja que utilitza alhora els dos termes, *directiva* i *directriu*: mentre que el paràgraf primer disposa que «[...] el Consell i la Comissió estableixen reglaments i *directrius*», el paràgraf 2 continua dient que «la *directiva* obliga tot estat destinatari quant al resultat a atènyer [...]». Això pot fer pensar que l'equip de traductors que va redactar la versió catalana del text es devia plantejar en algun moment la disjuntiva *directriu-directiva*, tot i que la «Nota introductòria», que explica el criteri de traducció seguit en diversos casos, no en fa el més mínim esment.

20. Vegeu l'Acta XIV de la CALA, de 21 de juny de 1988.

*aquest sentit de norma.»*²¹ El més curiós de l'assumpte era, tanmateix, que al terme català *directriu* se li feia correspondre el castellà *directiva*, i es passava per alt les reserves que sobre aquesta paraula es donen també en els medis lingüístics d'aquell idioma, el fonament del qual no és gaire diferent dels arguments exposats per la CALA en relació amb l'ús de *directiva* en català.

El Patronat Català Pro Europa, a través del senyor Narcís Mir, va al·legar davant la CALA que el terme *directiva* estava estès i gaudia d'una gran tradició entre els especialistes de dret comunitari. Aquests arguments foren rebutjats per la CALA per considerar que en aquest cas no es podia parlar de tradició, per la qual cosa es va refermar en la seva opció per *directriu*.²²

No va ser aquesta, però, l'última vegada que la CALA es va enfrontar amb la paraula *directiva*. L'any 1995, l'Institut d'Estudis Catalans va publicar el *Diccionari de la llengua catalana*. La CALA va analitzar els termes jurídicoadministratius que s'hi contenien, entre els quals es trobava *directiva*, amb l'accepció «Norma bàsica de la Unió Europea que cada estat ha de desenvolupar en la seva legislació».²³ Naturalment, la CALA es va mantenir en el seu criteri a favor de *directriu* i va aconseguir de l'Institut d'Estudis Catalans que en la segona edició del *Diccionari* l'accepció *directiva* com a norma comunitària fos substituïda per una remissió al terme *directriu*, al qual es va traslladar l'accepció de «norma bàsica comunitària».

Aquesta polèmica, tanmateix, ha transcendit molt poc al món jurídic català, on el terme *directiva* s'ha anat imposant sobre *directriu*, tant en el DOGC com en les versions catalanes de lleis estatals o de textos comunitaris.²⁴ A hores d'ara, i com en castellà, els partidaris i detractors de l'ús de *directiva* semblen haver arribat a un punt mort en la seva discussió.

5. EL FONS DE LA POLÈMICA: ELS PERQUÈS DE *DIRECTRIU* I *DIRECTIVA*

La situació a la qual s'ha arribat respecte de l'ús de *directriu* i/o *directiva* convida a reflexionar, després d'haver analitzat com i quan es va encetar

21. Acta XIV de la CALA, cit., *in fine*.

22. Acta XXII de la CALA, de 30 de juny de 1989.

23. Acta XLIX de la CALA, de 23 de gener de 1996.

24. Com les traduccions publicades per l'Escola d'Administració Pública de Catalunya de la Llei de contractes de les administracions públiques (*Llei 13/1995, de 18 de maig, de contractes de les administracions públiques*, Barcelona, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1996, traducció de Pere Torra i Pla) i de la Llei i el Reglament de prevenció de riscos laborals (*Llei 31/1995 i Reglament de prevenció de riscos laborals*, Barcelona, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1998).

aquesta polèmica, sobre els arguments que donen suport a la imposició de cadascun d'aquests termes. Per tant, tot seguit passarem a analitzar els pros i els contres de l'ús generalitzat de *directriu* i de *directiva*, respectivament, així com de la solució «mixta» establerta per la versió oficial espanyola i l'oficiosa catalana.

a) *Directriu*

L'ús generalitzat de *directriu* com a traducció del francès *directive* és l'opció que compta, com s'ha vist, amb el suport explícit de la CALA. Al seu favor està el fet que, innegablement, a tots els idiomes comunitaris, s'utilitza un sol terme —fr. *directive*, it. *direttiva*, al. *Richtlinien*, angl. *directive*—²⁵ tant en el sentit de «norma» (art. 249.2 TCE i 161-162 del Tractat Euratom) com d'«indicacions, instruccions o línies directrius», i que, en principi, tots aquests termes estan molt propers del sentit originari que el mot *directriu* té en català (*mutatis mutandis*, és el mateix argument que justificaria la utilització del terme *directriz* en castellà). Això faria innecessari introduir un calc com *directiva*.

Però si observem bé els arguments adduïts pels defensors de la utilització de *directriu*, tenen un indiscutible punt feble, i és que parteixen d'una lectura del text dels tractats comunitaris que no té en compte la jurisprudència que ha interpretat els diversos preceptes d'aquests tractats. És prou conegut que els tractats constitutius de les comunitats europees es caracteritzen pel seu caràcter programàtic, la qual cosa ha fet que, a través de la jurisprudència del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees, s'hagi dut a terme una tasca ingent d'interpretació dels seus preceptes i de les definicions que s'hi contenen. Per tant, en el moment actual, no es pot considerar viable la interpretació de cap d'aquests preceptes o definicions sense tenir en compte la jurisprudència que n'ha determinat el seu contingut.

El cas de les directives-normes dels articles 249 (*ex* 189) del TCE i 161-162 del Tractat Euratom és un dels més evidents en aquest sentit. A partir de la jurisprudència del Tribunal de Justícia, les *directives* s'han caracteritzat com un mètode de legislació en dues etapes,²⁶ de manera que corres-

25. Vegeu l'entrada *directive* a E. LE DOCTE, *Dictionnaire de termes juridiques en quatre langues*, Anvers, Maklu/Civitas, 1987.

26. G. ISAAC, *Manual de derecho comunitario general*, 3a ed., 1994, pàg. 146; R. ALONSO GARCÍA, *Derecho Comunitario*, Madrid, CEURA, 1994, pàg. 224 i seg. R. KOVAR, «Observations sur l'intensité normative des directives», *Du droit international au droit de l'intégration*, Nomos, Baden-Baden, 1987, pàg. 359-372, esp. pàg. 361.

pondria a les comunitats fixar els objectius i les bases a les quals s'hauria de sotmetre l'actuació dels estats destinataris i aquests —els estats— dictarien les normes de dret intern necessàries per al seu desplegament. Aquest mètode presenta un cert paralelisme amb la delegació legislativa prevista per l'article 82.2 de la Constitució espanyola: de la mateixa manera que en la delegació legislativa el Parlament aprova unes bases i fixa uns objectius que l'executiu ha de desenvolupar, la *directiva* estableix les bases que els governs estatals han de posar en funcionament dins d'un termini i amb uns objectius determinats. A partir d'aquí, el Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees va anar reconeixent progressivament als particulars el dret d'invocar davant dels tribunals interns dels seus països respectius aquelles directives que no s'haguessin transposat —un altre terme conflictiu— dins del termini establert a l'efecte, o que s'haguessin transposat incorrectament. Aquesta línia jurisprudencial es va iniciar amb la Sentència Van Duyn²⁷ — que va reconèixer la possibilitat d'invocar en un litigi intern les disposicions de les directives generadores de drets a favor dels particulars — i va concloure amb el reconeixement del dret dels particulars a indemnització per l'incompliment per part de l'Estat de la seva obligació de donar compliment a la *directiva*.²⁸ La *directiva-norma* va, per tant, molt més lluny d'unes simples instruccions o recomanacions de la Comunitat als estats membres. Com afirma Alonso García, malgrat que la lectura de l'article 249 pugui induir a confusió en el sentit d'estar davant d'un acte individual adreçat a un estat membre, la *directiva* és, juntament amb el reglament, l'acte *normatiu* per excel·lència de les institucions comunitàries.²⁹

Per tant, si una de les característiques del llenguatge jurídic ha de ser la d'evitar l'ús de termes polisèmics,³⁰ cal reconèixer la no-conveniència d'utilitzar exclusivament el terme *directriu*, ja que això inclouria en un mateix paquet les *directrius* o instruccions i les normes dels articles 249 del TCE i 161-162 del Tractat Euratom.

27. STJCE de 4 de desembre de 1974, As. 41/74, *Yvonne van Duyn c. Home Office. Recueil des Arrêts de la Cour* (en endavant, *Rec.*), 1974, pàg. 1337.

28. STJCE de 19 de novembre de 1991, As. ac. C-6 i 9/90, *Andrea Frankovich i altres c. República Italiana. Rec.*, 1991, pàg. I-5357.

29. R. ALONSO GARCÍA, *Derecho comunitario*, cit., pàg. 209. P. ANDRÉS SÁENZ DE SANTA-MARÍA, J. A. GONZÁLEZ VEGA, B. FERNÁNDEZ PÉREZ, *Introducción al derecho de la Unión Europea*, pàg. 310. En un sentit semblant, però més matisat, A. MANGAS MARTÍN i D. J. LIÑÁN NOGUERAS, *Instituciones y derecho de la Unión Europea*, Madrid, McGraw-Hill, 1996, pàg. 368-371.

30. F. de P. SOLER i FONTRDONA, «Necessitat d'una normativa lingüística del llenguatge jurídic. El seu àmbid», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 22, pàg. 75.

b) *Directiva*

Aquesta admissió del terme *directiva* no ha de portar tampoc a extralimitar la seva utilització més enllà dels casos citats, la qual cosa implicaria desvirtuar el sentit que es vol donar al terme *directiva* i a excloure injustificadament l'ús de *directriu*. En aquest sentit, cal remarcar que algun autor s'ha inclinat a favor d'aquest ús genèric de *directiva*, sobretot dins l'àmbit del dret administratiu i en llengua castellana,³¹ amb la idea de definir en abstracte un tipus de norma, més enllà dels supòsits específics del dret comunitari, caracteritzada per limitar-se a establir uns objectius programàtics i deixar llibertat als seus destinataris quant als mitjans idonis per a la seva consecució. Tanmateix, els casos que s'acostumen a citar com a exemple d'aquests supòsits encaixen més correctament dins del concepte genèric de *directriu*. Això fa del tot punt innecessari i inconvenient parlar de *directiva* en aquests casos. Innecessari perquè el terme *directriu* cobreix ja el sentit d'aquest tipus de normes —objectius, generalment de tipus polític, difícilment fiscalitzables pels particulars davant d'un tribunal de justícia—, i inconvenient perquè l'extensió de *directiva* fora de l'àmbit de les normes de l'article 249 del TCE i 161-162 del Tractat Euratom tindria els mateixos efectes que la utilització de *directriu* per denominar aquestes mateixes normes.

c) *El criteri de les traduccions dels tractats: la dualitat directriu-directiva*

Finalment, cal fer esment de la solució eclèctica que han plantejat al problema la versió oficial castellana i la traducció oficiosa catalana, és a dir, l'aplicació del terme *directiva* a les normes de l'article 249 del TCE i 161-162 del Tractat Euratom i de *directriu* als restants supòsits. De conformitat amb el que s'ha exposat fins ara, sembla evident que aquesta és la solució més correcta, per dos motius: el primer, que existeixen importants diferències entre el que és un procediment normatiu bifàsic entre les co-

31. Així, J. A. SANTAMARÍA PASTOR, *Fundamentos de derecho administrativo*. I, Madrid, CEURA, 1988, pàg. 310. Aquest autor, de fet, reconeix un nou tipus de normes, que denomina *directivas*, que estableixen fins o fites per aconseguir i donen llibertat als seus destinataris per escollir els mitjans idonis per a la seva consecució. Entre aquestes directives hi hauria, segons l'autor esmentat, les normes constitucionals que enumeren els drets socials i econòmics i una bona part de les normes de planejament econòmic. Tot i que la definició és calcada del Tractat de Roma, el cert és que el tipus de normes citades com a exemple tenen una major proximitat al concepte de *directriu* que no pas al de *directiva* en el sentit de l'article 249 del TCE.

munitats i els estats membres i el que és l'establiment d'unes directrius polítiques o econòmiques que fixen les comunitats i els estats es comprometen a seguir. El segon, que l'ús del terme *directiva* està plenament arrelat dins dels àmbits jurídics, tant de parla castellana com catalana, i tant en la vessant legislativa com la judicial o l'acadèmica, amb un sentit clar, el de les normes que s'aproven a nivell comunitari per tal que els estats membres les desenvolupin.

Pot argumentar-se, tanmateix, que aquesta dualitat terminològica no té un equivalent en altres idiomes oficials de les comunitats, que utilitzen un sol terme per a tots els casos. En aquests països, però, es planteja el problema al qual abans s'ha alludit, és a dir, quan s'està en presència d'una norma bifàsica que en determinats casos pot donar lloc a drets als particulars i quan, en canvi, s'està davant d'unes simples orientacions de caràcter polític o econòmic. En aquest sentit, Guy Isaac ha denunciat l'ús abusiu dels termes de l'article 249 del Tractat CE —reglament, directiva, decisió, recomanació— per referir-se al que són actes atípics, que ni produeixen els mateixos efectes ni estan subjectes al mateix règim d'adopció.³²

La distinció nítida en l'ús de *directiva* i *directriu* que fan les versions castellana i catalana dels tractats comunitaris permet, justament, evitar aquest problema.

6. CONCLUSIONS

Malgrat haver tingut uns orígens no excessivament ortodoxos, el terme *directiva* ha acabat arrelant en els àmbits jurídics entesos en el sentit més ampli —judicials, acadèmics, legislatius— de manera que, avui en dia, la possibilitat d'erradicar-ne l'ús no sembla comptar amb unes excessives probabilitats d'èxit.

D'altra banda, i atès el caràcter evolutiu del dret comunitari, el terme *directiva* ha acabat assolint un sentit propi, referit a les normes bifàsiques aprovades per les comunitats europees i desenvolupades pels estats membres a les quals es refereixen l'article 249 del Tractat CE i els articles 161-162 del Tractat Euratom.

Cal excloure, en canvi, l'ús de *directiva* en qualsevol altre supòsit, com

32. G. ISAAC, *Manual de derecho comunitario general*, cit., pàg. 158. Tot i que la citació correspon a la 3a edició espanyola, entenem que el comentari s'ha d'entendre referit a la situació en la llengua francesa, ja que en castellà la dualitat *directiva/directrix* permet obviar, justament, aquest problema.

els actes atípics de les institucions comunitàries, com per exemple les *directrius* de la Comissió a l'Agència previstes a l'article 53 del Tractat Euratom. En aquests casos, en els quals es pot parlar millor d'unes instruccions o orientacions de caràcter polític o econòmic, és millor el mot *directriu*. El mateix val per a aquelles normes de tipus similar que es poden donar fora de l'àmbit comunitari europeu, com les normes sobre pla-nejament econòmic.

En resum, cal admetre la dualitat *directriu/directiva* per estar d'acord amb la realitat de la pràctica jurídica, evitar la polisèmia —objectiu del llenguatge jurídic— i garantir la seguretat jurídica, objectiu de tot bon jurista.

—abstract / resumen—

DIRECTRIZ (GUIDELINE) / DIRECTIVA
(DIRECTIVE): AN EXAMINATION
OF A DIFFICULT LEGAL TERM

Ferran ARMENGOL I FERRER

International law often admits loan words and calques from foreign languages. The lending languages are usually English and French, those having the greatest weight internationally. Both Spanish, for historical reasons, and Catalan, because of its very low profile on the international stage, tend to be terminology-receiving languages. Since the new terms enjoy official recognition, they end up being legitimized on legal, political and journalistic levels.

The legal language of the European Communities, which has been under construction for 50 years, is French in design. Spain's joining the European Union has meant that the Treaty and official documentation produced by the Community have been officially translated into Spanish.

The case of the translation of the

DIRECTRIZ / DIRECTIVA:
APROXIMACIÓN A UN TÉRMINO JURÍDICO
CONFLICTIVO

Ferran ARMENGOL I FERRER

El derecho internacional admite a menudo préstamos y calcos de lenguas extranjeras. Las lenguas suministradoras suelen ser el inglés y el francés, las de más peso internacional. Tanto el castellano, por razones históricas, como el catalán, por su escasa presencia internacional, son más bien lenguas receptoras de terminología. Los nuevos términos, al gozar de un reconocimiento oficial, acaban legitimándose en los ámbitos jurídicos, políticos y periodísticos.

El vocabulario jurídico de las Comunidades Europeas, que se lleva creando desde hace 50 años, es de modelo francés. La incorporación de España ha conllevado la traducción oficial del Tratado y de la documentación oficial que genera la Comunidad.

El caso de la traducción del término francés *directive* por *directriz* / *directi-*

French *directive* by the Spanish *directriz* (guideline) or *directiva* (directive) illustrates the difficulties inherent in international legal translation. The translations in Spanish and Catalan are the only ones that use two words to refer to this term. The word *directiva* is a neologism in both languages and has sparked controversy both in legal and linguistic circles.

In translation, the use of *directiva* in the context of the European Communities is limited to article 249 of the Treaty of the European Community and articles 161 and 162 of the EURATOM Treaty, and refers to the normative two-phase procedure between the Communities and the member states. On the other hand, *directriz* defines the political or economic guidelines that are set by the communities and that the states undertake to follow. In this case, the calque that came about by the translation of the French term *directive* has turned out to be a positive one, since it has allowed two different concepts to be distinguished through the use of two words.

va ilustra la dificultad inherente en la traducción jurídica internacional. Las traducciones en castellano y catalán son las únicas que utilizan dos palabras para referirse a este término. La palabra «directiva» es en las dos lenguas un neologismo y ha suscitado polémica tanto en círculos jurídicos como entre los lingüistas.

El uso de «directiva» en el ámbito de las Comunidades Europeas se limita en las traducciones al artículo 249 del Tratado de la Comunidad Europea y a los artículos 161 y 162 del Tratado EURATOM, y se refiere al procedimiento normativo bifásico entre las Comunidades y los estados miembros. En cambio, «directriz» define las directrices políticas o económicas que fijan las comunidades y que los estados se comprometen a seguir. En este caso, el calco que supone la traducción del término francés *directive* ha resultado ser positivo porque ha permitido, con dos palabras, distinguir dos conceptos diferentes.